

Sylwester Bębas

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

SKUTKI UWIEZIENIA CZŁONKA RODZINY I ZNACZENIE RODZINY DLA WIEZIENNEGO FUNKCJONOWANIA OSADZONYCH ORAZ ICH RESOCJALIZACJI I READAPTACJI

Wprowadzenie

Analiza literatury pozwala sformułować wniosek, że pogłębione badania dotyczące znaczenie i roli rodziny w życiu osób pozbawionych wolności są relatywnie rzadko podejmowane przez polskich naukowców. Niedostatek rodzimych, realizowanych długofalowo i odpowiednio pogłębianych badań dotyczących rodzin więźniów zaskakuje, ponieważ jest to problematyka zasługująca na uwagę przede wszystkim z kilku powodów.

Rodzina jest najczęściej spotykaną grupą, w którą ludzie angażują się całościowo, głęboko, trwale i jak wszystkie grupy pierwotne winna stać się źródłem elementarnych związków społecznych oraz ideałów moralnych. Socjologowie i psycholodzy wskazują dodatnią korelację zachodzącą pomiędzy życiem rodzinnym a zdrowiem psychicznym jednostek. (Majkowski, 1999, s. 32-33). Życie rodzinne nie chroni przed problemami społecznymi, ale może stanowić istotne oparcie w przezwyciężaniu tych problemów.

Rodzina należy do środowiska, które daje jednostce możliwość wszechstronnego rozwoju, zaspokajania różnorodnych potrzeb, a także wprowadzania go w świat wartości i norm społecznych. Utożsamiając się z nią, człowiek przejmuje i staje się współtwórcą prezentowanych w rodzinie poglądów, postaw, wzorów zachowań i postępowania. Jednostka w trudnych, kryzysowych momentach często szuka kontaktu i wsparcia u boku najbliższych. (Wolińska, 2016, s. 62). Rodzina daje poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa, przynależności oraz nadaje sens życiu.

Sprawnie funkcjonująca rodzina nie tylko będzie dla więźnia oparciem podczas odbywania przez niego kary, ale też może motywować go do pracy nad sobą i pomagać mu w pokonywaniu kryzysów związanych z izolacją społeczną. (Mazur, 2005, s. 189-201; Flanagan, 1981, s. 201-222; Cochran, Mears, 2013, s. 252-261; Muskała, 2006; Machel, 2014, s. 45-57; Kowalczyk, Adamowska, 2015, s. 237-248).

Uwięzienie i separacja jednego z członków znacząco modyfikuje relacje wewnątrzrodzinne, oraz wpływa na kondycję materialną i pozycję społeczną rodziny, ponadto zmienia jej jakość, a to właśnie w rodzinie prokreacji lokuje się najpoważniejsze

czynniki życia sprzyjające niepowrotności do przestępczości i więzienia. (Codd, 2005; Lee, Porter, Comfort, 2014, s. 44–73; Burnett, 2004, s. 152–180; Halsey, Deegan, 2012, s. 338–367).

W obrębie analiz dotyczących rodzin analizowane są urazy psychologiczne towarzyszące uwięzieniu rodzica, długoterminowe konsekwencje dla rozwoju dzieci i młodzieży oraz swoiste koszty kontaktu z wymiarem sprawiedliwości, jakie ponoszą osoby bliskie skazanym. Podejmowane są także analizy problemów dorosłych członków rodzin najczęściej w kontekście różnych wymiarów organizacji i przebiegu kary pozbawienia wolności np. odwiedzin, troski o kondycję psychiczną skazanego partnera. (Ferraro, Johson, Jorgensen, Bolton, 1983, s. 575-591; Carlson, Cervera, 1992; Wright, Seymour, 2000; Murray, Farrington, Sekol, 2012, s. 175-210; Lowenstein, 1986, s. 79-85).

Osadzenie członka rodziny (męża, starszego syna, matki) w więzieniu powoduje stres. Potęgowany jest on zarówno bodźcami zewnętrznymi jak i wewnętrznymi. Odczuwany jest on zarówno przez skazanego jak i członków jego rodziny. Następuje praktyczne rozbitcie rodziny, pojawia się bezradność, utrata poczucia bezpieczeństwa. Dla członków rodziny oznacza to pojawienie się obciążeń organizacyjnych, fizycznych, materialnych, społecznych i psychicznych.

W artykule przedstawiony zostanie stan wiedzy dotyczący skutków uwięzienia członka rodziny oraz znaczenie rodziny dla więziennego funkcjonowania osadzonych oraz ich resocjalizacji i readaptacji. Jak wygląda sytuacja życiowa rodzin osób pozbawionych wolności? Z jakimi problemami borykają się rodziny skazanych na karę pozbawienia wolności? Czy nieobecność męża/partnera obniża materialny poziom życia rodziny? Jaka jest trwałość i jakość więzi rodziny ze skazanym? Jaka jest rola rodziny w resocjalizacji, reintegracji i readaptacji byłego więźnia? Celem opracowania będzie próba odpowiedzi na te pytania dzięki pogłębionej analizie najważniejszych badań poświęconych tej problematyce. Zanim jednak podjęta zostanie analiza doniesień naukowych poświęconych skutkom uwięzienia członka rodziny oraz znaczenie rodziny dla więziennego funkcjonowania osadzonych oraz ich resocjalizacji i readaptacji przeanalizowany zostanie negatywny wpływ uwięzienia na członków rodziny.

Negatywny wpływ uwięzienia na członków rodziny

Dotychczasowe badania dość jednoznacznie wskazują że izolacja penitencjarna ma zdecydowanie negatywny wpływ na sytuację rodziny. (Hagan, Dinovitzer, 1999, s. 121-126). Uwięzienie jest bez wątpienia przyczyną wielu problemów, tak w aspekcie funkcjonowania społecznego, psychicznego czy ekonomicznego rodziny jako całości, jak i w perspektywie poszczególnych jej członków.

Uwięzienie członka rodziny zakłóca wzajemne stosunki w rodzinie, zmienia układ wsparcia, nakłada nowe obowiązki nie tylko na członków grupy rodzinnej, ale także na instytucje pomocowe czy edukacyjne. Izolacja od rodzica wpływa na dobrostan emocjonalny, psychologiczny, rozwojowy, finansowy i społeczny dziecka. W kontekście funkcjonowania rodziny skutki pozbawienia wolności jednego z jej członków, mogą mieć dla dziecka poważne konsekwencje takie jak: wstyd, niskie poczucie własnej wartości,

społeczne piętno, utratę wsparcia finansowego, osłabienie więzi z uwięzionym rodzicem, zmiany w strukturze rodziny, redukcję aspiracji szkolnych. Stwierdzono również pogorszenie się zachowania dziecka w okresie uwięzienia rodzica. (Hagan, 1996, s. 19-28; Kampfner, 1995, s. 89-100). Często obserwuje się u dzieci regresję w rozwoju także negatywne zmiany w zachowaniu, które są skutkiem zmagania się z takimi uczuciami, jak niepokój, smutek i żal, poczucie osamotnienia, poczucie winy i niepewności jutra.

Badania dowodzą, że izolacja więzienna znacząco wpływa na zachowanie skazanego, ale wpływa także na osoby bliskie i krewnych, którzy mają doświadczenia wieloletniego i systematycznego kontaktu z instytucją penitencjarną z powodu silnych relacji, w jakich pozostają z osobami uwięzionymi. Zjawisko to określa się mianem „efektywnego współuwięzienia” (*secondarily prisonized*) i jest rodzajem specyficznego naznaczenia rodziny więźnia przez więzienie, nie tylko w trakcie bezpośredniego kontaktu z instytucją, ale również w jej życiu codziennym. (Arditti, 2003, s. 115-138; Breen, 2008, s. 19-24). Czyli mamy do czynienia z problemem destrukcyjnego wpływu, jaki wywiera na osoby najbliższe skazanym kontakt z instytucją penitencjarną. Rodziny więźniów doświadczają praktyk degradacyjnych, na które są narażone i w jakich doświadczają podejmując starania na rzecz utrzymania pozytywnych i regularnych więzi z osadzonym.

Jest to także sytuacja przenikania więzienia w codzienność rodziny poprzez konieczność podporządkowania organizacji jej życia procedurom instytucji penitencjarnych i podleganie nadzorowi władz jednostek penitencjarnych (podejmowanie starań o odwiedzinę, przygotowywanie paczek zgodnie z przepisami, narzucana reglamentacja produktów przekazywanych więźniowi, oczekiwanie na telefon od skazanego w wyznaczonych przez regulamin więzienia porach dnia itp.). Pojawia się utratą poczucia kontroli nad swoim życiem przez członków rodziny pozostających w stałych relacjach z osobami skazanymi. (Dixey, Woodall, 2012, s. 29-47). Związane jest to ze swoistym ograniczeniem ich wolności przez instytucje penitencjarne co prowadzi do pojawienia się negatywnych uczuć takich jak: upokorzenie, strach, nieufność, bezradność.

W konsekwencji dochodzi bowiem do znaczącego spadku zaufania wobec instytucji w ogóle, a także znacząco obniża się aktywność obywatelska członków rodzin osób skazanych. Doświadczenie wstydu, niemocy i bezradności w trakcie wielokrotnych kontaktów z instytucjami penitencjarnymi rodzi takie problemy, jak niska wiara we własną sprawczość i możliwość wywierania wpływu, poczucie zinstytucjonalizowania swoich problemów, a nawet upublicznienia życia intymnego. (Comfort, 2003, s. 77-107; Bailey, 2011). Okazuje się, że przystosowanie się rodziny do sytuacji uwięzienia jednego jej członka potrafi zepchnąć ją na margines, wykluczyć z aktywnego życia społecznego a nawet wywołać lub utrwać nierówności społeczne.

Dla rodziny osoby pozbawionej wolności znaczącym problemem może być borykanie się ze stygmatyzacją i marginalizacją. Więzienie jest piętnem, które ciąży tak nad jednostką która popełniła przestępstwo, jak również nad osobami z nią związanymi. Stygmatyzacja dotyka całej rodziny często jest przenoszona także na dzieci. W wielu wypadkach zachowania agresywne czy aspołeczne są formą reakcji na negatywne komunikaty płynące ze środowiska zewnętrznego w postaci dokuczliwych komentarzy innych dzieci czy ograniczeniach w kontaktach tworzonych przez dorosłych. (Siemaszko, 1993, s. 295-296). Negatywne reakcje często prowadzą do ograniczenia kontaktów z uwięzionym, ukrywania

faktu pobytu w więzieniu lub nawet zmiany miejsca zamieszkania. (Marchel-Kosiorek, 2010, s. 161; Kasprówicz, Giernacka, 2010, s. 209-210). U dzieci pozbawienie pełnej opieki rodzicielskiej powoduje zaburzenia w zachowaniu, skłonność do ujawniania zachowań ryzykownych, zwiększenia prawdopodobieństwa powielania przestępczych wzorców rodzicielskich. (Marczak, 2012, s. 243; Hołyst, 2011, s. 161). Uwięzienie członka rodziny powoduje zatem diametralną zmianę nie tylko sytuacji społecznej ale i ekonomicznej rodziny.

Rodziny skazanych tracą wiarygodność w środowisku lokalnym i doświadczają specyficznego wykluczenia społecznego, które w odniesieniu do nich oznacza pozbawianie ich prawa do przeżywania rozłąki z przestępczym mężem. Otoczenie nie przejawia zrozumienia dla przejawianego bólu z powodu straty bliskiego członka rodziny powodowanej jego uwięzieniem, a wręcz negatywnie reaguje na wszelkie formy ekspresji emocji będących konsekwencją tego rodzaju separacji. (Austin, 2004, s. 173-192; Arditti, 2003, s. 115-138; Arditti, 2005, s. 251-260). To sprawia, że wiele rodzin ukrywa pobyt swojego bliskiego w zakładzie karnym.

Uwięzienie ma także często poważne konsekwencje finansowe, pogłębiając zwykle niekorzystną sytuację rodziny. Codzienne utrzymanie rodziny staje się trudniejsze nie tylko ze względu na utratę dochodów co prawda często nieregularnych i skąpych uwięzionego rodzica, ale również w związku z koniecznością opłacania kosztów sądowych, wynagradzania prawników czy podróży na widzenia. Paradoksalnie, mimo wyraźnego pogorszenia statusu materialnego, rodziny wspierają finansowo i rzeczowo więźniów. Efektem takiego stanu rzeczy jest konieczność podjęcia dodatkowej pracy przez rodzica pozostającego na wolności lub przeniesienie części obowiązków zapewnienia bytu rodzinie na dzieci. Podejmują one prace dorywcze lub chcą umożliwić pracę drugiemu rodzicowi, opiekują się młodszym rodzeństwem. (Szymanowska, 2003, s. 107-110; Muskała, 2006, s. 93; Matysiak - Błaszczuk, 2007, s. 271; Moerings, 1992, s. 239-259). Uwięzienie dorosłego członka rodziny, powoduje zatem reorganizację pełnionych ról oraz zmianę układu pozycji społecznych w jej obrębie.

W pierwszym okresie, po uwięzieniu członka rodziny, kobiety główną uwagę i energię koncentrują na pokonywaniu bieżących problemów towarzyszących nowej sytuacji (kwestie finansowe, organizacja opieki nad dziećmi itp.). Biorąc pod uwagę doświadczenia negatywnej reakcji ze strony otoczenia, to największy ciężar piętna „żony kryminalisty” odczuwają w kontaktach z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości i instytucji penitencjarnych, czyli w miejscach, w których ich status „formalizował się”. (Fishman, 1995, s. 148-154). Czyli dochodzi do procesu wielowymiarowej stygmatyzacji rodzin skazanych.

Badania pokazują, że doświadczenie bólu przez dziecko, gdy rodzic jest uwięziony może być podobny do tego, gdy ktoś umiera. Stwierdzono, że 80% badanych rodzin wykazywały u ich dzieci tendencję do doświadczenia separacji od swoich ojców jako rodzaj utraty bliskiej osoby, zwłaszcza w początkowych etapach pozbawienia wolności. (Noble, 1995, s. 67-81). Uwięzienie rodzica wpływa zatem bardzo destrukcyjnie na dzieci, zmieniając model rodziny, do którego dziecko musi się przyzwyczaić. Dla dziecka pozbawienie wolności rodzica oznacza utratę ważnej i znaczącej osoby w jego życiu.

Ponadto u dzieci uwięzionych ojców pojawiają się negatywne stany emocjonalne a nawet zaburzenia emocjonalne takie jak: smutek, stany lękowe, niska samoocena, depresja, moczenie nocne, zaburzenia snu, brak poczucia sensu życia, brak łaknienia, poczucie winy, labilność emocjonalna, nerwice. (Sakowicz, 1987, s. 28-38). Dzieci, po aresztowaniu rodzica zaczynają sprawiać trudności wychowawcze, negatywne zmiany zachowań, agresję, kłamstwa, kłótniowość, nieposłuszeństwo, bunt. (Hołyst, 2006, s. 1036). W badaniach zwraca się także uwagę na sytuację szkolną dzieci z rodzin osób karanych pozbawieniem wolności. (Sapia – Drewniak, 1989, s. 82-91). Dzieci osób uwięzionych sprawiają wiele problemów natury wychowawczej i dydaktycznej, nie potrafią prawidłowo funkcjonować wśród rówieśników, są agresywne, apatyczne, bierne, bywają izolowane, odrzucane przez kolegów i koleżanki w szkole.

Cechą wspólną dzieci ojców pozbawionych wolności jest ogólnie niski status społeczno-kulturalno-ekonomiczny stanu wyjściowego ich procesów socjalizacji. Status ten jest społecznie dziedziczony po swoich rodzicach i rodzinach pochodzenia i to zarówno ze strony pozbawionego wolności ojca, jak i ze strony matki. Wyznacza on ogólnie niesprzyjające uspołecznianiu się warunki, w jakich przebiegają ich procesy socjalizacyjne. (Kupczyk, 1982, s.128-133). Warunki te utrudniają a często uniemożliwiają im osiągnięcie kompetencji i umiejętności do pełnienia ról społecznych, a także osiągnięcia odpowiedniego stopnia uspołecznienia.

Trwałość i jakość więzi rodziny ze skazanym w czasie odbywania kary pozbawienia wolności

Więź rodzinna jest z punktu widzenia socjologicznego „związkiem ustanowionym między jednostkami poprzez małżeństwo lub pokrewieństwo (matki, ojcowie, rodzeństwo, potomstwo itd.)”. (Giddens, 2004, s. 194). Bliskie więzi rodzinne stanowią ochronę przed poczuciem wyobcowania, wzmacniają odporność psychiczną i mogą być źródłem wsparcia w sytuacjach przełomowych, w tym także w okresie radykalnych zmian do których należy pobyt w zakładzie karnym członka rodziny. Stanowiąc jednocześnie jedną z podstawowych zmiennych powodzenia procesu resocjalizacji osadzonych.

Rodzina odgrywa bardzo ważną rolę w trakcie pobytu jej członka w zakładzie karnym, ale również w momencie zakończenia kary pozbawienia wolności. Badania przeprowadzone w USA, Kanadzie, Anglii i Holandii w latach siedemdziesiątych wykazały, że ludzie otoczeni rodziną, przyjaciółmi, działający w różnych organizacjach, związani jakąś ideologią czy wiarą, ponoszą mniejsze negatywne konsekwencje sytuacji stresowych. (Kawula, 2002, s. 46-49). Kontakty osób przebywających w jednostkach penitencjarnych z ich rodzinami przyczyniają się do zaspokojenia potrzeb emocjonalnych i stanowią bardzo ważny czynnik powodzenia resocjalizacji. Włączenie rodzin uwięzionych do współpracy w oddziaływaniach resocjalizacyjnych, podejmowanych w trakcie ich pobytu w zakładzie karnym, zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia pozytywnych rezultatów i jednocześnie stanowi istotny czynnik w społecznej readaptacji i reintegracji skazanych przez podtrzymanie lub wzmocnienie więzi rodzinnych. Kara pozbawienia wolności nie może odbywać się kosztem zanikania więzi rodzinnej osób osadzonych w więzieniu, gdyż więź

leży u podstaw życia tej rodziny, przesądza o jej integracji lub dezintegracji i nierzadko to ona stanowi o możliwości i skuteczności wszelkich oddziaływań penitencjarnych.

Analiza wyników badań dotyczących intensywności relacji siły więzi pomiędzy rozdzielonymi małżonkami z powodu uwięzienia pokazuje, że zaangażowanie i bliskość relacji utrzymywane są przez partnerki skazanych przez pierwsze trzy lata trwania uwięzienia, po czym związki te słabną. Upływ czasu powoduje także, że coraz rzadsze są odwiedziny w więzieniu oraz osłabieniu ulegają i inne przejawy więzi ze skazanym (korespondencja, paczki, rozmowy telefoniczne). Niektóre badania każą sądzić, że najbardziej krytyczny staje się mniej więcej siódmy rok uwięzienia partnera. W tym czasie obserwuje się najwięcej przypadków całkowitego zerwania relacji z mężem odbywającym długoterminową karę pozbawienia wolności. (Walker, 1983, s. 61–71; Hairston, 1991, s. 87–104). Osadzenie w zakładzie karnym jest zatem znaczącym testem dla trwałości relacji z rodziną.

Najczęściej na początku uwięzienia małżonkowie deklarują wspólne życie po wyjściu z więzienia, to w miarę upływu czasu i mimo starań o utrzymanie dobrych relacji zaangażowanie i wiara w możliwość utrzymania związku znacząco maleją. Sytuacja pogarsza się szczególnie w przypadku, kiedy kara pozbawienia wolności nie jest pierwszą. (Hairston, 1991, s. 87-104). Badania pokazują, że połowa związków małżeńskich mężczyzn, którzy odbywają karę pozbawienia wolności dłużej niż dwa lata kończy się rozwodem, dla porównania blisko 80% skazanych na kary niższe utrzymuje swoje związki w trakcie pobytu w więzieniu. (Hairston, 1991, s. 87-104). Rodzina stanowi najważniejsze i często jedyne oparcie dla więźniów i byłych skazanych, dlatego rozluźnienie więzi bądź też jej zerwanie stwarza problemy do odnalezienia się w świecie znajdującym się poza murami.

Na częstość i jakość podtrzymywania bliskich kontaktów ze skazanymi wpływa wiele czynników. Bardzo istotna role odgrywa charakter relacji i siła więzi z mężczyzną sprzed okresu skazania. Jeśli rodzina była zdezorganizowana przed skazaniem męża, to jego separacja może się stać jedynie bezpośrednim impulsem dla ostatecznego zerwania więzi formalnych i nieformalnych. (Fishman, 1995, s. 148-154; Johnston, 1995, s. 222–239; Johnson, Waldfogel, 2002, s. 460–479). Niektórzy badacze sugerują, że w obrębie niektórych rodzin uwięzienie męża powoduje paradoksalnie polepszenie relacji z nim i sprzyja zaciskaniu więzi oraz reintegracji rodziny (Codd, 2002, s. 334–347; Holligan, 2016, s. 94–110), takie przypadki należą jednak do rzadkości.

Kobiety podejmujące regularny kontakt ze skazanym z biegiem czasu znacząco podporządkowują swoje plany osobiste i zawodowe harmonogramowi życia instytucji. Przejmują żargon instytucji (formalny i nieformalny), a nawet zmieniają swój styl ubierania się. Innymi słowy, podlegają specyficznej adaptacji do warunków więzienia, podejmują zachowania, które ułatwiają im kontakt z osadzonym, i usprawniają procedury narzucane przez instytucję penitencjarną. Podobnie jak w przypadku więźniów zmiany adaptacyjne nie zawsze dokonują się spontanicznie i bezboleśnie. Tak jak uwięzieni kobiety mogą przechodzić określone etapy adaptacji (i są one podobne do tych, które przechodzą mężczyźni): od buntu, poczucia frustracji i złości po akceptację, swoiste „zadomowienie”. (Codd, 2007, s. 255–263; Codd, 2013). Niektóre przystosowawcze reakcje i zachowania są nieuświadomiane, a inne mogą być przejawem racjonalnej kalkulacji.

Podkreśla się degradacyjny i upokarzający charakter tzw. odwiedzin intymnych oraz akcentuje traumatyczny wymiar takich doświadczeń w przypadku dzieci. Istnieje bogata literatura przedmiotu, w której znaleźć można bardzo krytyczne refleksje dotyczące przebiegu i konsekwencji odwiedzin osób bliskich skazanego w więzieniu. (Comfort, 2003, s. 77-107; Comfort, 2009; Arditti, 2003, s. 115-138; Dixey, Woodall, 2012, s. 29-47; Holligan, 2016, s. 94-110). Podkreśla się, że często wizyta w więzieniu to lekcja upokorzenia, frustracji i lęku oraz pokaz władzy i klimatu zastraszenia.

Kobiety, które decydują się stać wiele lat u boku męża przebywającego w więzieniu, narażone są na znaczne trudności związane ze zmianą organizacji życia rodziny, jej sytuacją materialną, opieką i wychowaniem dzieci oraz relacjami z najbliższymi (przyjaciółmi, rodziną pochodzenia) i dalszym otoczeniem (sąsiedzkim, instytucjami). (Fishman, 1990; Fishman, 1995, s. 148-154). Sytuacja izolacji sprzyja okresowej lub trwałej dezorganizacji życia rodzinnego, rozpadowi małżeństwa, zmianie w funkcjonowaniu rodziny po powrocie partnera z zakładu karnego, zatracaniu roli skazanego jako osoby dominującej czy zajmującej wysoką pozycję w grupie rodzinnej, podważaniu roli rodzica, roli małżonka, zmianie dotychczasowych ról w rodzinie, nieprawidłowej realizacji procesu wychowania dzieci, zubożeniu emocjonalnym, wytworzeniu się konfliktów utajonych, które prowadzą do dysfunkcji określonych obszarów kontaktów małżeńskich i realizowanych obowiązków rodzinnych. (Brągiel, 1998, s. 195-196). Ponadto prowadzi do niezaspokojenia potrzeby poczucia bezpieczeństwa, czułości i wytworzenia się poczucia osamotnienia i pustki.

Rola rodziny w resocjalizacji, reintegracji i readaptacji byłego więźnia

Brak więzi z żoną lub z mężem powoduje osamotnienie osadzonych, konieczność zaplanowania nowych planów życiowych na okres pobytu w więzieniu i po jego opuszczeniu. Poczucie osamotnienia stanowiącego brak więzi z najbliższymi, głównie z żoną i rodziną, utrudnia proces resocjalizacji penitencjarnej a także utrudnia lub uniemożliwia proces społecznej reintegracji.

Brak więzi z osobami bliskimi powoduje poczucie osamotnienia, brak sensownych planów życiowych po zwolnieniu, świadomość, iż nikt po opuszczeniu zakładu penitencjarnego na nich nie czeka, zatem cały proces społecznej readaptacji będzie miał bardzo indywidualny charakter. (Bogunia, Godyła, 2001, s. 520 -521). W praktyce penitencjarnej kwestia więzi osadzonych z ich rodzinami, ma istotne znaczenie, zarówno dla celów resocjalizacyjnych jak i dla celów readaptacyjnych. Tam gdzie brak więzi osadzonych z ich rodzinami, nie ma się do kogo odwoływać ani też nie ma celów życiowych, które by ich mobilizowały do korekty swojego antyspołecznego zachowania. Tam gdzie to możliwe personel resocjalizacyjny może i powinien odbudować więź społeczną z rodziną. Tam zaś, gdzie osadzonych łączy bardzo dobra więź społeczna z rodziną, należy się do niej odwoływać wzmacniając oddziaływania resocjalizacyjne. (Machel, 2014, s. 53). Sprawa jakości więzi społecznej z rodziną w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności jest bardzo ważna i wymaga troski także ze strony personelu penitencjarnego.

Stan więzi rodzinnej osadzonych powinien być bardzo dokładnie opisany w diagnozie resocjalizacyjnej, więź rodzinna skazanych powinna być stale oceniana i stale wzmacniana w

procedurze resocjalizacyjnej jako ważny czynnik sprzyjający poprawnej readaptacji i reintegracji społecznej. Personel penitencjarny w trosce o poprawny stan więzi rodzinnej powinien projektować dla jej właściwego utrzymania stosowną pomoc psychologiczną. (Okun, 2002, s. 253 – 276). Rodzina odgrywa niezwykle ważną rolę w realizowaniu oddziaływań resocjalizujących. To właśnie osoby z najbliższego środowiska osadzonego mają największy wpływ na podejmowane przez niego role społeczne, przyjmowane wartości, wzory i normy zachowań.

Można wskazać czynniki, które warunkują nastawienie rodziny do więźnia oraz jej zaangażowanie się w jego sprawy, a tym samym określają więź rodzinną istniejącą pomiędzy nimi. Wśród tych czynników wymienić można:

- sposób funkcjonowania rodziny w społeczeństwie,
- oczekiwania rodziny wobec więźnia w związku z faktem, że przebywa w warunkach pozbawienia wolności,
- stosunek emocjonalny do więźnia i do czynu, który popełnił,
- stopień poszkodowania rodziny czynem osadzonego. (Gorzelać, 2001, s. 73-74).

O kształcie więzi osadzonych z rodziną decydują czynniki socjogenne (stan cywilny, fakt posiadania dzieci, zatrudnienie przed osadzeniem), jak również istotną zależność w kształtowaniu tej więzi wykazują czynniki penitencjarne (rodzaj i typ zakładu karnego, system odbywania kary, zatrudnienie w trakcie odbywania kary, pełniona rola społeczna w środowisku zakładowym, struktury, procesy grupowe i przemiany, których osadzony jest uczestnikiem, a jakie zachodzą ze względu na dynamizm samego uwięzienia, wielkość populacji osadzonych). (Muskala, Poznań 2006, s. 150). Dzięki podtrzymywaniu więzi rodzinnych osadzeni mogą utrzymywać równowagę psychiczną. Kontakt z najbliższymi wpływa na utrzymanie odpowiedniej samooceny i odczuwanie satysfakcji emocjonalnej.

Skazani, identyfikując się z rodziną, mają przeświadczenie, że nadal są jej członkami i są ważni w życiu bliskich osób. (Rzepliński, 1981, s. 13-16). Takie relacje stanowią przeciwwagę dla ograniczeń płynących z izolacji więziennej, a także dla antagonizmów występujących w relacjach personelu ze społecznością skazanych. Dzięki temu zmniejsza się dystans społeczny w społeczności zakładu karnego, a tym samym zwiększa się skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych. (Kuć, 2009, s. 119). Szczególną rolę odgrywać może wsparcie ze strony osób najbliższych, poczucie istnienia więzi emocjonalnej łączącej z partnerem życiowym. To właśnie rodzina prokreacyjna, a nie generacyjna, ma większy wpływ na osadzonego, ze względu na silniejsze więzi uczuciowe. (Sakowicz, 2009, s. 83). Częste kontakty z rodziną redukują niektóre negatywne skutki izolacji więziennej, a także mają wartość terapeutyczną w eliminowaniu różnych form napięcia nerwowego

Podsumowanie

Przedstawiona problematyka skutków uwięzienia członka rodziny oraz znaczenie rodziny dla więziennego funkcjonowania osadzonych oraz ich resocjalizacji i readaptacji wskazuje, jak ważny jest to obszar do zagospodarowania przez działalność resocjalizacyjną, terapeutyczną, profilaktyczną i pomocową mającą na celu wsparcie skazanych i ich rodzin w

sytuacji trudnej. Organizowanie tej działalności wymaga jednak zintegrowanych działań podejmowanych nie tylko przez zakłady karne, ale i instytucje zewnętrzne, organizacje, fundacje, stowarzyszenia, jak również społeczeństwo, gdyż jakość więzi rodzinnych jest jednym z kluczowych czynników wpływających na powodzenie procesu resocjalizacji, readaptacji i reintegracji osób pozbawionych wolności. Należy podkreślić przede wszystkim rolę rodziców, partnerek życiowych czy dzieci osadzonych w kwestii budowania poczucia stabilizacji życiowej osadzonych w trakcie i po opuszczeniu jednostki penitencjarnej.

Literatura

- Arditti J. A., 2005, *Families and incarceration: An ecological approach*. *Families in Society*, „The Journal of Contemporary Social Services”, nr 86(2), s. 251-260.
- Arditti J. A., 2003, *Locked Doors and Glass Walls: Family Visiting at a Local Jail*, „Journal of Loss and Trauma”, nr 8(2), s. 115-138.
- Austin R., 2004, *“The Shame of It All”: Stigma and the Political Disenfranchisement of Formerly Convicted and Incarcerated Persons*, „Columbia Human Rights Law Review”, nr 36, s. 173-192.
- Bailey H. M., 2011, *Secondary Prisonization: The Effects of Involuntary Separation on Families of Incarcerated African American Men*, University of Kansas, Lawrence.
- Bogunia L., Godyla R., 2001, *Oczekiwania skazanych w zakresie pomocy od społeczeństwa*, [w:] *Więziennictwo: nowe wyzwania. II Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa - Kalisz.
- Brağiel J., 1998, *Więzi społeczne w rodzinie*, [w:] S. Kawula, J. Brağiel, A. Janke, (red.), *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Breen J., 2008, *The ripple effects of imprisonment on prisoners' families*, „Working Notes”, nr 57, s. 19-24.
- Burnett R., 2004, *To Reoffend or Not to Reoffend? The Ambivalence of Convicted Property Offenders*, [w:] S. Maruna, R. Immerigeon, (red.), *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*, Willa, Cullompton, s. 152-180.
- Carlson B. E., Cervera N., 1992, *Inmates and their wives: Incarceration and family life*, Greenwood Press, Westport.
- Cochran J. C., Mears D. P., 2013, *Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research*, „Journal of Criminal Justice”, nr 41(4), s. 252-261.
- Codd H., 2002, *“The Ties that Bind”: Feminist Perspectives on Self-Help Groups for Prisoners' Partners*, „The Howard Journal of Criminal Justice”, nr 41 (4), s. 334-347.
- Codd H., 2013, *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal justice*, Willan, London.
- Codd H., 2007, *Prisoners' Families and Resettlement: A Critical Analysis*, „The Howard Journal of Criminal Justice”, nr 46(3), s. 255-263.
- Comfort M., 2009, *Doing time together: Love and family in the shadow of the prison*, University of Chicago Press, Chicago.
- Comfort M., 2003, *In the tube at San Quentin: The “secondary prisonization” of women visiting inmates*, „Journal of Contemporary Ethnography”, nr 32(1), s. 77-107.
- Dixey R., Woodall J., 2012, *The significance of ‘the visit’ in an English category-B prison: views from prisoners, prisoners' families and prison staff*, „Community, Work & Family”, nr 15(1), s. 29-47.
- Ferraro K. J., Johnson J. M., Jorgensen S. R., Bolton F. G., 1983, *Problems of Prisoners' Families, The Hidden Costs of Imprisonment*, „Journal of Family Issues”, nr 4(4), s. 575-591.
- Fishman L. T., 1995, *The World of Prisoners' Wives*, [w:] T. J. Flanagan, (red.), *Long-Term Imprisonment. Policy, Science, and Correctional Practice*, SAGE Publications, London, New Delhi, s. 148-154.
- Fishman L. T., 1990, *Women at the wall: A study of prisoners' wives doing time on the outside*, State University of New York Press, Albany.
- Flanagan T. J., 1981, *Dealing with long-term confinement: Adaptive strategies and perspectives among long-term prisoners*, „Criminal Justice and Behavior”, nr 8(2), s. 201-222.
- Giddens A., 2004, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Gorzelał P., 2001, *Wpływ rodziny na sposób adaptacji młodocianych więźniów w areszcie śledczym na podstawie spotkań organizowanych przez administrację AŚ z rodzinami*, [w:] L. Lubicki, (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Wydawnictwo ZK, Wrocław.
- Hagan J., Dinovitzer R., 1999, *Collateral consequences of imprisonment for children, communities, and prisoners*, [w:] *Prison*, eds. M. Tonry, J. Petrisilia, University of Chicago, Chicago, s. 121-126.
- Hagan J., 1996, *The Next generation: Children of prisoners*, „Journal of the Oklahoma Criminal Justice Research Consortium”, nr 3, s. 19-28.
- Hairston C. F., 1991, *Family Ties During Imprisonment: Important to Whom and for What?*, „The Journal of Sociology & Social Welfare”, nr 18(1), s. 87-104.
- Halsey M., Deegan S., 2012, *Father and son: Two generations through prison*, „Punishment & Society”, nr 14(3), s. 338-367.
- Holligan C., 2016, *An Absent Presence: Visitor Narratives of Journeys and Support for Prisoners During Imprisonment*, „The Howard Journal of Crime and Justice”, nr 55 (1-2), s. 94-110.
- Hołyst B., 2011, *Wiktymologia*, Lexis Nexis, Warszawa.
- Houchin R., 2005, *Social Exclusion and Imprisonment in Scotland*, Glasgow Caledonian University, Glasgow.
- Johnson E. I., Waldfogel J., 2002, *Parental incarceration: Recent trends and implications for child welfare*, „Social Service Review”, nr 76(3), s. 460-479.
- Johnston D., 1995, *Child custody issues of women prisoners: A preliminary report from the CHICAS project*, „The Prison Journal”, nr 75(2), s. 222-239.
- Kampfner Ch. J., 1995, *Posttraumatic stress reactions in children of imprisoned mothers*, [w:] *Children of incarcerated parents*, eds. K. Gabel, D. Johnson, Lexington Books, New York, s. 89-100.
- Kasprowicz A., Giernacka K., 2010, *Sytuacja rodzin osób pozbawionych wolności*, [w:] L. Pytka, B. Nowak (red.), *Problemy współczesnej resocjalizacji*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa.
- Kawula S., 2002, *Czynniki wsparcia w życiu człowieka i jego rodziny*, [w:] *Rodzina polska na przełomie wieków*, Żebrowski J. (red.), Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Kowalczyk M. H., Adamowska O., 2015, *Rola związków partnerskich w resocjalizacji i wykonywaniu kary wobec skazanych długoterminowych*, „Rocznik Andragogiczny”, nr 21, s. 237-248.
- Kuć M., 2009, *Rola społeczeństwa w resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] A. Jaworska (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Kupczyk J., 1982, *Procesy socjalizacji dzieci ojców wielokrotnie pozbawionych wolności*, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Lee H., Porter L. C., Comfort M., 2014, *Consequences of family member incarceration impacts on civic participation and perceptions of the legitimacy and fairness of government*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, nr 651(1), s. 44-73.
- Lowenstein A., 1986, *Temporary Single Parenthood - The Case of Prisoners' Families*, „Family Relations”, nr 35(1), s. 79-85.
- Machel H., 2014, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7, s. 45-57.
- Majkowski W., 1999, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium Socjologiczne*, SCJ, Kraków.
- Marchel-Kosiorek E., 2010, *Kara – jej skutki i korelaty psychospołeczne*, [w:] L. Pytka, B. Nowak (red.), *Problemy współczesnej resocjalizacji*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa.
- Marczak M., 2012, *Uwięziona jednostka czy uwięziona rodzina? O funkcjonowaniu rodzin osób przebywających w warunkach izolacji więziennej*, [w:] W. Ambroziak, A. Kieszkowska (red.), *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Matysiak – Błaszczuk A., 2007, *Przygotowanie skazanych kobiet do opuszczenia zakładu karnego*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, (red.) B. Skafiriak, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Mazur J., 2005, *Wpływ kontaktu z rodziną na funkcjonowanie osadzonego w warunkach izolacji. Realizacja funkcji rodzinnych - próba opisu*, [w:] J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska, (red.), *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*, KUL, Lublin, s. 189-201.
- Moerings M., 1992, *Role transitions and the wives of prisoners*, „Environment and Behavior”, nr 24(2), s. 239-259.
- Murray J., Farrington D. P., Sekol I., 2012, *Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: a systematic review and meta-analysis*, „Psychological Bulletin”, nr 138(2), s. 175-210.
- Muskala M., 2006, *Więź osadzonych recydywistów ze środowiskiem*, Wydawnictwo Naukowe PTP, Poznań.

- Noble C., 1995, *Prisoners' Families: The Everyday Reality*, Ipswich.
- Okun B., 2002, *Skuteczna pomoc psychologiczna*, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa.
- Rzepliński A., 1981, *Rodziny więźniów długoterminowych*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław.
- Sakowicz T., 2009, *Wybrane aspekty środowiska rodzinnego w percepcji i ocenie osób osadzonych w polskich zakładach karnych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Sapia - Drewniak E., 1989, *Sytuacja szkolna dzieci osób karanych pozbawieniem wolności*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, nr 17 (57), s. 82-91.
- Shaw R., 1987, *Children of Imprisoned Fathers*, Nacro, London.
- Siemaszko A., 1993, *Granice tolerancji*, PWN, Warszawa.
- Szymanowska A., 2003, *Więzenie i co dalej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Walker N., 1983, *Side-effects of incarceration*, „British Journal of Criminology”, nr 23(1), s. 61–71.
- Wolińska P., 2016, *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne”, nr 2 (10), s. 62-68.
- Wright L., Seymour C., 2000, *Working with children and families separated by incarceration: A handbook for child welfare agencies*, Child Welfare League of America Press, Washington.

Skutki uwięzienia członka rodziny i znaczenie rodziny dla więziennego funkcjonowania osadzonych oraz ich resocjalizacji i readaptacji

W artykule ukazane zostały skutki uwięzienia członka rodziny oraz znaczenie rodziny dla więziennego funkcjonowania osadzonych oraz ich resocjalizacji i readaptacji. Referat poprzedzony jest krótkim wprowadzeniem, w którym zasygnalizowane zostały problemy poruszane w dalszej części opracowania. Referat składa się z trzech części. W pierwszej części autor przedstawia sytuację życiową rodzin osób pozbawionych wolności. W części drugiej autor analizuje trwałość i jakość więzi rodziny ze skazanym. Część trzecia to analiza roli rodziny w resocjalizacji, reintegracji i readaptacji byłego więźnia. Opracowanie kończy zakończenie oraz bibliografia. Celem artykułu jest skłonienie do refleksji nad skutkami odbywania kary pozbawienia wolności i roli jaką odgrywa rodzina w resocjalizacji i readaptacji więźniów.

Słowa kluczowe: rodzina, więzi rodzinne, zakład karny, resocjalizacja, reintegracja społeczna

The effects of the imprisonment of a family member and the importance of the family for the prison's imprisonment and their rehabilitation and re-adaptation

The paper presents the effects of the imprisonment of a family member and the importance of the family for the prison's imprisonment and their rehabilitation and re-adaptation. The paper is preceded by a short introduction, in which the signaled problems have been discussed further below. The paper consists of three parts. In the first part the author presents the life situation of families of detainees. In the second part, the author analyzes the quality of life and family ties with the convict. The third part is an analysis of the role of the family in rehabilitation, reintegration and rehabilitation of former prisoners. The paper ends with the completion and bibliography. The aim of the article is to encourage reflection on the consequences of imprisonment and the role of the family in the rehabilitation and re-adaptation of prisoners.

Keywords: family, family ties, prison, rehabilitation, social reintegration